

ОГЛЯДИ НОВИХ КНИЖОК, РЕЦЕНЗІЇ

Мирон Капраль. Люди корпорації: Львівський шевський цех у XVII—XVIII ст. / Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАН України.— Львів, 2012.— 552 с. + 16 іл. (Львівські історичні праці. Дослідження.— Вип. 5).

Поява ґрунтовного дослідження з історії львівського шевського цеху є важливим кроком до поглиблення студій над професійними середовищами ранньомодерного Львова. Попри те, що ця сфера досліджень привертала увагу істориків віддавна, акцент робився переважно на артистичних ремеслах, а більша частина праць написана у довоєнний час і значною мірою застаріла як методологічно, так і з огляду на якість роботи з інформацією. У післявоєнний час ремесла та цехи вивчалися переважно з погляду економіки та соціальної боротьби, але й ці студії були позначені вимушеною кон'юнктурною тенденційністю і часто їм бракувало глибшого аналізу.

Шевці не стали об'єктом спеціальних студій з огляду на невисокий соціальний статус та брак визначних постатей у своєму середовищі. Однак М. Капраль звернув увагу на шевський цех як на найчисленнішу ремісничу корпорацію Львова, яка, до того ж, змогла продемонструвати приклад товариського співіснування двох етнокультурних громад — поляків та українців (С. 17).

Аж ніяк не кожну цехову корпорацію вдається дослідити ретельно — інколи просто бракує відповідних джерел, однак стосовно шевців збереглися цехові книги 60-х рр. XVII — 30-х рр. XVIII ст., які разом з іншими міськими книгами дають можливість масштабно розглянути життя шевської конфраатернії, а до того ж подати детальну статистичну канву. Попри те, що у світовій історіографії підвищена увага до статистики і різноманітних кількісних обчислень якимось мірою відійшла на другий план, це не применшує їхньої актуальності. Це підтверджує рецензована праця. У монографії М. Капрала численні статистичні підрахунки є обґрунтуванням для широких наукових висновків.

Хоча хронологічні межі праці охоплюють лише XVII—XVIII ст., М. Капраль висвітлює передісторію об'єданого шевського цеху у XV—XVI ст., зокрема критично підходить до факту існування окремого „руського“ цеху, про який писав Я. Кісь, та заперечує припущення істориків про членство українців у міському шевському цеху до XVII ст. (С. 29—30).

Інтенсивне збільшення населення міста наприкінці XVI — на початку XVII ст. підвищило попит на шевську продукцію і породило численних партачів (здебільшого українських), які організували на передмісті власний цех під старостинською юрисдикцією, що, врешті, змусило порозумітися польських та українських шевців і створити 1641 р. об'єднаний цех. Ці процеси М. Капраль дослідив дуже ретельно (С. 34—44). У подальшому організаційному розвитку цеху було дві епохальні дати — т. зв. додаткові статті 1671 р. та нереалізований проєкт цехової реформи 1704 р., на яких дослідник зупинився детальніше (С. 45—49).

Важливою для розуміння соціальних, економічних та культурних процесів у Львові є етноконфесійна складова співжиття міщан. Про неї чимало написано, однак загальна картина цього питання й далі вимальовується дуже розмито і фрагментарно. І тут дослідження М. Капрала суттєво розширило дотеперішні уявлення у цій сфері, зокрема завдяки порівнянню Львова з багатоетнічними чи поліконфесійними містами Європи (передусім німецькими, у яких неодноразово католицьке населення займало не панівні, а підпорядковані позиції) (С. 67—70).

У монографії етноконфесійні стосунки у житті львівських шевців розглянуті крізь призму епохи „конфесіоналізації“ XVI—XVIII ст., коли релігія політизувалася, а водночас багато сфер життя секуляризувалися. М. Капраль констатував, що у той час міжконфесійні тертя мали маргінальний характер для співіснування „католицької“ та „руської“ частин цеху і протистояння бували радше „у прихованій формі соціального суперництва та економічної конкуренції“ (С. 76). Дослідник зазначає, що в цеху не було дискримінації українського населення за релігійною та національною ознакою, але існувала певна конфесійна дистанція між українцями та поляками, яка збереглася навіть після переходу Львівської єпархії на унію в 1700 р., і проявлялася вона передусім в існуванні окремих шлюбних ринків обох національних громад (С. 116—117).

М. Капраль приділив увагу маловивченій досі взаємодії світських (професійних) та релігійних

конфратерній. Дослідник дійшов висновку, що шевці не обмежувалися лише братствами храмів, закріплених за цехом, і входили до інших конфратерній. Також виявилось, що у житті української спільноти церковні товариства відігравали важливішу роль, ніж католицької (С. 96). Щодо секуляризації, то М. Капраль виявив, що вона у середовищі львівських шевців виступала передусім у формі занедбання релігійних практик (із паралельним збільшенням пиятик) та у частішанні зневажливого ставлення до духовенства (С. 105, 111—112).

Дослідження матеріального стану львівських шевців показало невтішну картину — шевці дуже рідко володіли у повному обсязі нерухомістю у середмісті. Переважно ж вони винаймали частину помешкання або жили у скромних дерев'яних будинках поза мурами. М. Капраль звернув увагу на те, що шевцям складно було втримати належний майновий статус — наприклад, жодну з т. зв. чотирнадцятих яток не вдалося втримати у спадковій власності впродовж трьох поколінь (С. 126). Шевці мали клопоти з партачами, з приїжджими майстрами (особливо жовківськими), із шевцями-слугами короля (сервіторами) та магнатськими шевцями, яких обороняли їхні покровителі, а також із євреями (хоча з ними тісно співпрацювали).

Попри всі ці труднощі, шевський цех зумів вижити, великою мірою завдяки попиту на взуття та стабільності цін на нього (цінова політика формувалася не так цехом, як відповідними комісіями, до складу яких входили переважно шляхтичі). Тут можна дійти висновку, що розвиток шевського ремесла у Львові був на високому рівні — кількість найменуваних шевської продукції була не менша, ніж, наприклад, в Авгсбурзі, а реміснича спеціалізація львівських виробників взуття значно перевищувала столичних варшавських шевців (С. 162—164).

Друга частина монографії М. Капрала охоплює демографію, соціотопографію, питання кар'єри та соціального життя шевців. Автор зауважує, що у другій половині XVII — у XVIII ст. населення міста не зросло, а кількість шевців збільшувалася. Такі тенденції спостерігалися і в багатьох європейських містах, що пояснювалося частими війнами, а, як відомо, „вояк без взуття не міг бути добрим вояком“ (С. 172).

Дослідник на підставі чистових реєстрів львівських громадян встановив, що впродовж 1667—1727 рр. міське право Львова прийняло 270 шевців, тобто пересічно 4,42 особи щороку (з урахуванням чернеткових реєстрів громадян ці показники, за нашими підрахунками, мали б бути дещо більшими — відповідно 310 шевців загалом і 5 шевців щороку). За реєстром 80-х рр. XVII ст. шевський цех, імовірно, мав близько 150 майстрів (М. Капраль припускає, що таке число може бути завищеним, хоча, на нашу думку, ця кількість не є, як на той час, неймовірною). У подальшому прийняття громадянства шевцями сповільнилося, а на по-

чатку XVIII ст. від епідемії чуми, за підрахунками М. Капрала, померло більше половини всіх цеховиків (С. 177—178). Після цього кількість шевців стабілізувалася, а їхній цех і надалі залишався найчисленнішим у місті.

М. Капраль з'ясував, що в одній шевській майстерні у тогочасному Львові працювало приблизно 1,7 підмайстра, а на одного майстра-громадянина припадало сім учнів-неміщан (С. 182—183, 187—188). Це опосередковано вказує на співвідношення між громадянами та негромадянами Львова — тобто, що осіб без міського права могло бути значно більше, ніж у літературі (традиційно наводять 70—75 відсотків, а за нашими підрахунками, негромадяни у досліджуваній час становили 82—83 відсотки загалу міста).

М. Капраль також детально висвітлив географію походження шевців-майстрів (аналогічні підрахунки під дещо іншим ракурсом проводив О. Заяць), а особливо цінними є його дані про походження шевських учнів, оскільки це питання досі взагалі не вивчалось. Дослідникові вдалося суттєво відкоригувати частку українців у шевському цеху — 40 відсотків (за нашими підрахунками, на підставі антропонімії в реєстрах громадян — лише 30 відсотків).

У монографії автор детально відтворив внутрішньоцехову кар'єру, навчання та „визволення“ учнів, життя підмайстрів, „мłodзянів“ та „маслаків“, стосунки цих членів цеху із майстрами, права та обов'язки цехмістрів, старших, молодших і столових майстрів тощо. Колоритно описаний щоденний побут львівських шевців, особливо його негативний бік — зверхність урядників щодо шевців, образи гідності шевців, закиди у позашлюбному чи селянському походженні, сварки біля яток, звинувачення у крадіжках, вбивстві собак, чародійстві та розпусті, зловживання алкоголем, конфлікти з євреями тощо. Детальне відтворення цехового повсякдення надзвичайно цікаве, оскільки шевці постають перед читачем не як безлика професійна група, а як живі люди з їхніми вадами та чеснотами.

Монографія М. Капрала написана якісно, з добрим теоретичним підґрунтям і на широкому тлі ремісничого життя в інших містах Речі Посполитої чи Європи загалом. Текст надзвичайно інформативний, насичений фактажем, а спостереження підкріплені розглядом конкретних ситуацій з життя шевського цеху. Численні деталі та маса фактів можуть дещо спантеличити недосвідченого читача, але для професійного історика це цінне джерело інформації. Об'ємні додатки є добрим орієнтиром у шевському середовищі. Особливо варто звернути увагу на біограми шевських майстрів (додаток 2), які містять основні біографічні дані про особу, її сім'ю та кар'єру. Запропонована М. Капралом детальна схема біограм складається з 16 пунктів і може бути використана як зразок іншими дослідниками — уніфікованість підходів дасть можливість за якийсь час звести до спіль-

ного знаменника зібрану істориками інформацію про львівське міщанство. Отже, можна ствердити, що монографія М. Капрала є важливою віхою у вивченні міського суспільства Львова і вислов-

люємо сподівання, що вона надихне істориків до глибшого дослідження професійних та інших соціальних груп у місті.

Орест ЗАЯЦЬ

Крізь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя / Редколегія: О. Вінниченко, Г. Гмітерек, Л. Зашкільняк, А. Заяць, О. Купчинський, Н. Яковенко.— Львів, 2012.— 644 с. (Наукове товариство ім. Шевченка; Українознавча наукова бібліотека НТШ, ч. 33).

Збірник наукових праць опублікований з нагоди 80-річчя відомого українського історика Миколи Крикуна. Книжка розпочинається розвідкою „Історичні студії Миколи Крикуна“ (С. 7—22), у якій науковий редактор видання Олексій Вінниченко зробив огляд дослідницького доробку ювіляра, що стосується пізньосередньовічної та ранньомодерної історії України (аграрна історія, історична демографія, історична географія, адміністративно-правовий устрій українських земель, історія Поділля, Брацлавщини та загалом Правобережної України, історія правобережного козацтва тощо).

Після вступної статті вміщено список праць М. Крикуна за 2002—2012 рр. (С. 25—32), укладений О. Вінниченко, який є продовженням бібліографії вченого попередніх років¹ і налічує 201 позицію.

У наступній частині збірника опубліковано 35 статей і матеріалів (С. 35—639), підготовлених колегами, друзями й учнями ювіляра (36 авторів), котрі представляють наукові осередки Львова, Києва, Дрогобича, Луцька, Острога, Кременця, Одеси, Любліна, Варшави, Мінська та Москви. Дослідження загалом стосуються історії Центрально-Східної Європи XIV—XVIII ст. й упорядковані за хронологічним принципом. Сім статей та три публікації мають джерельні додатки (17 документів).

Тематично переважають праці з історії шляхти та її землеволодіння (13). Зокрема, у статті Анни Сохацької мовиться про початки холмського сеймику (С. 78—91). Українсько-польський шляхетський рід Лідухівських XV — першої половини XVII ст. став об'єктом скрупульозного генеалогічного дослідження Володимира Собчука (С. 92—126). Автор склав генеалогічну таблицю роду, висвітлив матримоніальні зв'язки його представників, маєткову політику, службову кар'єру. У статті Володимира Поліщука (С. 127—150) розглядаються „сейми Волинської землі“ кінця XV — другої третини XVI ст. як соціальне явище та публічний простір для шляхти. Олексій Вінниченко на підставі аналізу зізнання про „кальницькі“ маєтки Софії Іванівни із Заславських Загоровської вислов-

лює цікаві спостереження про тенденції розвитку землевласницьких відносин на Брацлавщині XVI—XVII ст. (С. 151—173). Про політичне оточення та родину відомого сеймового діяча XVI ст. з Холмської землі Миколая Сеніцького мовиться у статті Павла Юсяка (С. 192—202). Про суспільний та маєтковий статус панських родів Брацлавщини 1569—1648 рр. йдеться у дослідженні Генрика Літвіна (С. 297—322). Наталя Старченко на прикладі конфлікту за спадок князя Андрія Курцевича-Буремського (1592—1596) виявляє особливості повсякденної практики (культури) ворожості у шляхетській спільноті Волині того часу, показує ставлення представників цього соціуму до суспільних норм та правових принципів, механізм провадження суперечок (С. 370—395). Два епізоди про часткову втрату актових книг Подільського та Брацлавського воєводств 1595 і 1704 рр. описує Віталій Михайловський (С. 396—416). Перший стосується брацлавських гродських книг у період повстання під проводом Северина Наливайка, а другий — долі кам'янецьких гродських актів після турецької окупації Поділля в 1672—1699 рр. Ігор Тесленко на підставі публікованого реєстру 37 слуг князя Януша-Павла Острозького та інших джерел реконструює персональний склад його двору з 67 осіб (С. 417—448). У дослідженні Петра Кулаковського (С. 498—525) йдеться про діяльність сеймику Волинського воєводства 1642 р., аналізуються вимоги місцевої шляхти, викладені в інструкції послан на сейм 1642 р. Євгеніуш Янас та Вітольд Клячевський вивчають особливості королівського затвердження урядників у Речі Посполитій другої половини XVII—XVIII ст. (С. 526—539). На постаті поморського воєводи Фелікса Антонія Лося та історії його маєтків з центром у м. Наролі зосередив увагу Генрик Гмітерек, зокрема опублікував заповіт магната (С. 596—605). Завершує блок публікацій про шляхту стаття Валентина Голубева, у якій автор розглядає білоруську історіографію панського маєтку Білорусі XVI—XVII ст. (С. 631—639).

До другої за величиною тематичної групи збірника входять статті з історії міст та їх жителів (9). Орест Заяць досліджує еволюцію престижності міського громадянства Львова в XIV—XVIII ст.

¹ Див.: Вінниченко О. Бібліографія праць професора Миколи Крикуна // Вісник Львівського університету. Серія історична.— Львів, 2002.— Вип. 37.— Част. 1.— С. 57—66.